

ข้า: ทาสในมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ และมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง ค.ศ. 1779 - 1904

สุจิตา ตันเลิศ

อาจารย์ประจำหลักสูตรประวัติศาสตร์ สาขามนุษยศาสตร์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้ศึกษาพัฒนาการของ “ข้า” ซึ่งเป็นทาสในมณฑลลาว ตะวันออก และมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง ค.ศ. 1779 - 1904 เน้นการนำเสนอและวิเคราะห์นิยาม “ข้า” ประเภทของทาส วิถีชีวิต ระบบเศรษฐกิจทาส และการปรับตัวให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจ-สังคมแบบใหม่ (ค.ศ. 1893 - 1904) อันเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของคนลุ่มแม่น้ำโขง วิธีการศึกษาได้ใช้ขบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เริ่มจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารชั้นต้น ชั้นรอง และชั้นที่สาม การอ่านข้อมูล การคิดวิเคราะห์นำไปสู่การสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อเขียนในรูปพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า มีทาสทั้งหมด 5 ประเภท ได้แก่ ทาสเชลย ทาสวัด ทาสในเรือนเบี้ย หรือทาสมรดก ทาสสินไถ่ และทาสที่ถูกลักพาตัวหรือทาสที่ถูกไล่ล่า อันเป็นจุดกำเนิดของทาสในมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือได้พัฒนามาจากการล่าชนเผ่า (ข้า) เพื่อใช้เป็นแรงงานในรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ราชวงศ์จักรี)

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ลาว, ข้า, ทาสลาว, มณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ, มณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ

The Slavery in Southern Laos, between 1779 and 1904.

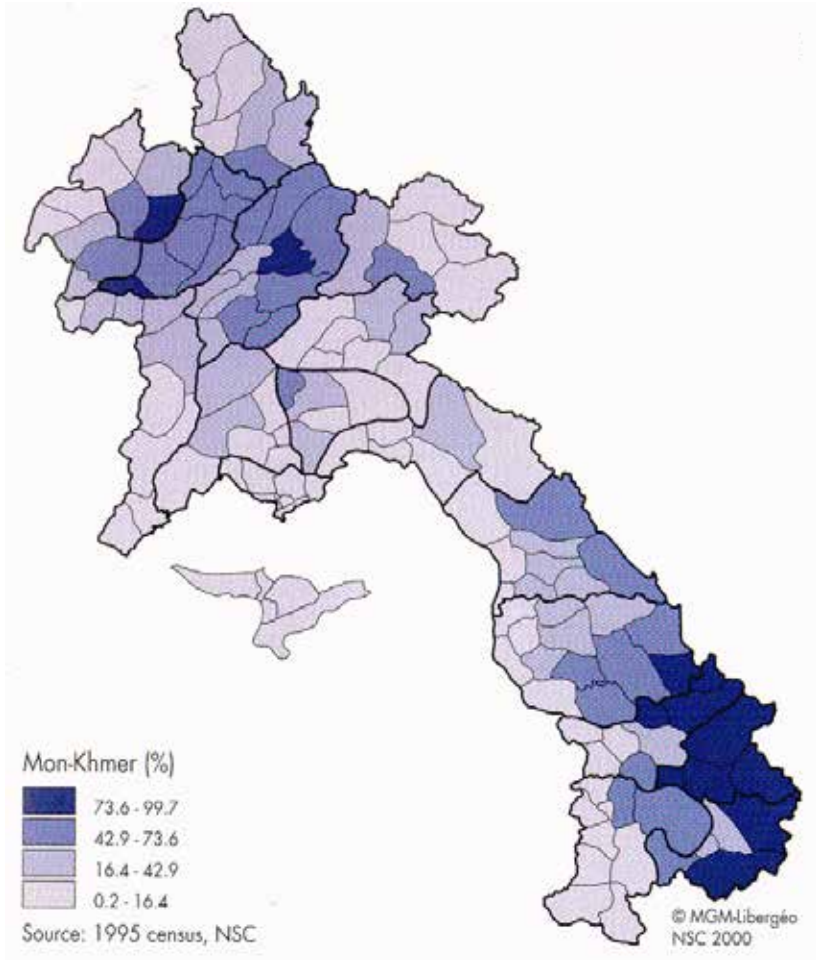
Sutida Tonlerd

Lecturer of History, Department of Humanities, Faculty of Liberal Arts,
Ubon Ratchathani University,
Ubon Ratchathani, Thailand.

Abstract

This research explained the development of slavery in Southern Laos, between 1779 and 1904. The main idea of this text is to describe and analyze the slaves' way of life and their economic system. This research tries to link how slave labor adapted itself in a new socio-economy system (1893-1904), which is the transition period for Mekong people. This paper emphasizes forced labor from 1779 to 1904. Quality research methodology is focused on four historical methodology processes. The first step is gathering information and evidences; primary, secondary, and tertiary sources. The second process studies information and evidences. The third step analyses and synthesises evidences. And the fourth process proposes this article in analytical description. This study concluded that there were 5 types of slaves in this region; war slaves: temple slaves: domestic slaves or heritage slaves: indebted slaves and: stolen or chasing slaves. The origins of slavery in Laos developed from tribal (Kha or Ka) hunting for labor in the reign of King Rama II of the Chakri Dynasty.

Keywords: History of Laos, Kha, Laotian Slaves, Eastern Laos Province, Northeastern Laos Province

แผนที่ 1 กลุ่มตระกูลภาษาและชาติพันธุ์ในลาว กลุ่มภาษามอญ-เขมร
(Ethno linguistic Family in Laos: Mon-Khmer
(ที่มา: www.seasite.nui.edu/lao/Lao_maps/language_family_mon_khmer_small.htm. Viewed on 8 April 2012.)

บทนำ

บทนำของบทความนี้ ได้แบ่งออกเป็น 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ หนึ่ง นิยามพื้นที่ศึกษา สอง ระยะเวลาที่ศึกษา สาม นิยามซ้ำ และ สี่ ประเภทของทาส มีรายละเอียดที่น่าสนใจ ดังนี้

พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษา ได้แก่ มณฑลลาว¹ ตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ ที่เรียกชื่อตามการกำกับดูแลของสยาม ดังนั้น บรรดาเมืองขึ้นของหัวเมืองทั้งสอง จึงจัดอยู่ในเขตพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ต้องกล่าวถึงด้วย อาจกล่าวได้ว่าเป็นเขตอุดมสมบูรณ์เนื่องจากการตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำ ดินแดนระหว่างหุบเขา และลำน้ำสายต่างๆ คือ เขตทรัพยากรทางธรรมชาติอันมั่งคั่ง ปัจจุบันดินแดนนี้ หมายถึง เขตพื้นที่ใน ส.ป.ป.ลาว บริเวณแขวงจำปาสัก แขวงสาละวัน แขวงอัตตะปือ แขวงเขกอง บางพื้นที่ของจังหวัดจันทบุรีรัมย์ บางส่วนของจังหวัดกาฬสินธุ์ บริเวณบางส่วนของจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดยโสธร จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดอำนาจเจริญ และจังหวัดอุบลราชธานี

มณฑลลาวตะวันออก เดิม วิชาคัพจนกิจ (2546, 302 - 305) กล่าวว่า ประกอบด้วย 11 หัวเมืองหลัก หัวเมืองโท ตรี จัตวา รวมกันได้ทั้งหมด 26 เมือง ยอดรวมบรรดาเมืองทั้งหมด คือ 37 หัวเมือง บรรดาหัวเมืองเอก ได้แก่ เมืองนครจำปาศักดิ์

- 1 บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง *ทาสในลาวตอนใต้ ระหว่าง ค.ศ. 1779 - 1904* งบประมาณเงินรายได้ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ประจำปี 2554
- 2 ลาวมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันแบ่งออกได้เป็น 4 สมัยตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สมัยที่ 1 เรียกว่า ล้านช้าง หรืออาณาจักรล้านช้าง (ค.ศ. 1353 - 1893) สมัยที่ 2 ค.ศ. 1893 - 1954 คือ สหพันธรัฐอินโดจีน, แคว้นลาว, แคว้นลาวฝรั่งเศส สมัยที่ 3 มีชื่อว่า พระราชอาณาจักรลาว (ค.ศ. 1954 - 1975) ตั้งแต่วันที่ 2 ธันวาคม ค.ศ. 1975 เป็นต้นมา คือ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (ส.ป.ป. ลาว) ในบทความนี้ใช้คำว่า “ลาว” เพื่อกล่าวถึงพื้นที่ศึกษานี้จาก ค.ศ. 1353 - 2012

เมืองเชียงแตง เมืองแสนปาง เมืองสีทันดร เมืองอัตตะปือ เมืองสาละวัน เมืองคำทองใหญ่ เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ เมืองขันธ์ และเมืองเดชอุดม

มณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 12 เมืองเอก บรรดาเมืองโท ตรี จัตุวา ประกอบด้วย 29 เมือง รวมหัวเมืองทั้งหมด เป็น 41 หัวเมือง หัวเมืองเอก คือ เมืองอุบลราชธานี เมืองกาฬสินธุ์ เมืองสุวรรณภูมิ เมืองมหาสารคาม เมืองร้อยเอ็ด เมืองภูแล่นช้าง เมืองกมลาสัย เมืองเขมราฐธานี เมืองยโสธร เมืองสองคอนดอนดง เมืองหนอง และเมืองศรีสะเกษ (เดิม 2545, 305 - 308)

ระยะเวลาที่ศึกษา

เริ่ม ค.ศ. 1779 คือ ปีแรกที่ล้านช้างได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของสยามซึ่งตรงกับสมัยกรุงธนบุรีและสิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1904 เมื่อพื้นที่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงได้ขึ้นตรงต่อฝรั่งเศส (จำปาสัก และไชยะบูลี) ตรงกับรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

นิยาม “ชา”

แบ่งได้ตามกลุ่มภาษาศาสตร์ กลุ่มนักมานุษยวิทยา และกลุ่มนักประวัติศาสตร์

กลุ่มภาษาศาสตร์ จุดกำเนิดของชาในบริบทของนักภาษาศาสตร์สัมพันธ์กับตำนานและวรรณกรรม พระเจ้าวิษณุราชเจ้ากษัตริย์แห่งหลวงพระบาง (อาณาจักรล้านช้าง) ผู้รับสั่งให้พระมหาทเทพหลวงตนแต่งตั้งตำนานขุนบรมราชาทิดราชซึ่งกล่าวถึงจุดกำเนิดของมนุษย์จากซากควายที่ได้กินผลน้ำเต้า ต่อมามนุษย์ในซากควายนั้นได้กวีร้องจนได้ยืมไปถึงสรวงสวรรค์ พระเจ้าได้ส่งพญาแถนมาปลดปล่อยมนุษย์เหล่านี้ พญาแถนได้ใช้สิ่วร่อนๆ เจาะไปที่ซากควาย สิ่วรูแรกนั้นมีรอยไหม้ มนุษย์ที่ออกมากลุ่มแรกจึงมีผิวคล้ำซึ่งเป็นที่รู้จักเป็นอย่างดีว่า คือ กลุ่มคนพื้นเมือง คนที่พูดภาษาออสโตรนีเซียน หรือออสโตรเอเชียติก หรือกลุ่มมอญ-เขมร ลาวเทิงหรือชา สิ่วรูที่

สองนั้นไม่ร้อนมากนัก มนุษย์ที่ออกมาจากรุ่นนี้จึงมีผิวค่อนข้างซีดกว่า คือ น้องของคนกลุ่มแรก ดำนานนี้ได้ถูกเขียนขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ซึ่งประชากรลาวขณะนั้นมีเพียงกลุ่มลาวลุ่มกับลาวเทิง ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ลาวสูงได้เคลื่อนย้ายมาตั้งรกรากบริเวณตอนเหนือของลาว ผู้วิจัยเชื่อว่า ชนชั้นผู้ปกครองลาวมีจุดมุ่งหมายในทางอ้อมเพื่อการสร้างเอกภาพกับความปรองดองผ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์

จิตร ภูมิศักดิ์ (2535, 298 - 300) ได้อธิบายว่า ข้า เป็นคำศัพท์ลาว หมายถึง ผู้รับใช้ หรือข้าทาส คำพูดของชาวอีสานที่ว่า ชี้อยู่ ชี้อ่า³ คงอธิบายภาระหน้าที่ของชาวข้าเอาไว้ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ได้อธิบายประเด็นนี้เพิ่มเติมว่า

“...ข้าเหล่านี้ต้องส่งส่วยประเภทข้าว-พืชไร่ และรับใช้แรงงานพื้นที่เพาะปลูกที่มีอยู่อย่างจำกัดให้กับกลุ่มกษัตริย์และขุนนางแห่งหลวงพระบาง ท้ายที่สุด กลุ่มลาวเทิงบางส่วนได้กลายมาเป็นผู้รับใช้ในบ้านลาวลุ่ม...” (บุญช่วย 2503, 40 - 41)

กลุ่มนักมานุษยวิทยา ความรู้พื้นฐานได้อธิบายว่ามนุษย์ถือกำเนิดมาจาก Homo Sapiens เมื่อ 200,000 ปีก่อนปัจจุบันที่ทวีปแอฟริกา ต่อมาบรรพชนของมนุษย์ได้อพยพเคลื่อนย้ายไปยังดินแดนอื่นๆ ในชุมชนโลก นักมานุษยวิทยาลาวได้อธิบายจุดกำเนิดของข้าเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่หนึ่ง อพยพมาจากทางตอนเหนือ (อินเดีย) และกลุ่มที่สอง อพยพมาจากตะวันตกเฉียงใต้ของจีน (Laos National Front for Constructions 2005) ข้า คือ หนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ของลาว⁴ ระหว่าง ค.ศ. 1779 -1904 ข้าแห่งมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ คือ คนพื้นเมืองดั้งเดิม สถิติในปัจจุบันระบุว่า ข้า คือ กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งใน 32 กลุ่ม

3 ปัจจุบันชาวอีสานมักจะใช้คำพูดดังกล่าวเปรียบเปรยหรือประชดประชันลูกหลานที่พยศ เช่น เอ็ดตัวแบบ ชี้อยู่ ชี้อ่า เป็นต้น

4 พวกเขาคือ ชมุ กะต่า กะตุ เกரிய กรี/กริ/ชะแมร์ โจน เจ็ง สามเตา สะต่า ส่วย สิงมุน ญาเหรี ตาไ้อัย ตริ ตุม แถน บิด/ไบท ปะก่อ/ปะจ้อ ไบรล พนอง มาโขง ม้อย ยรู เย/เยอ ลามेत/ละเม็ท ลาวี/ลาไว้อัย โออีตู และอาลัก

ชาติพันธุ์ลาวเทิง⁵ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า หลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นจุดกำเนิดของพวกเขาว่ามีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ในอดีตที่สืบเนื่องมาถึงปัจจุบันหรือไม่ ยกตัวอย่างในปี ค.ศ. 1782 พวกชาชาติกระแสงสว่าง จะราย ระแตรี ที่ถูกไล่ล่า คือ กลุ่มชาติพันธุ์ไดโน 32 กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเทิง

กลุ่มนักประวัติศาสตร์ พงศาวดารลาวได้ระบุว่า ข่า คือ ชนชั้น ตั้งแต่ ค.ศ. 1353 - 1904 ข่าได้ถูกเลือกให้ดำรงฐานะเป็นชนชั้นทาส คือ ประชากรส่วนใหญ่ในมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อคอมมิวนิสต์ได้เข้าปกครองประเทศลาวได้ตีความกลุ่มข่าเสียใหม่ด้วยการรับอิทธิพลมาจากภาษาศาสตร์ คือ ข่าเป็นกลุ่มคนที่พูดภาษามอญเขมร ผสมกับแนวคิดนักมานุษยวิทยาในการจำแนกกลุ่มคนตามลักษณะการตั้งถิ่นฐาน เรียกชื่อว่า ลาวเทิง ซึ่งหมายถึง ชนชาติ บทสรุปนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ส.ป.ป.ลาว คือ ประเทศใหม่ที่ประสบปัญหาการสร้างชาตินานับปกการ ปัญหาหนึ่ง คือ การสร้างเอกภาพให้กับชาติที่ประกอบไปด้วยกลุ่มพหุสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลายหรืออำนาจแห่งรัฐปฏิวัติลาวได้รับอิทธิพลทางความคิดเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมกับชื่อชนชาติมาจาก จิตร ภูมิศักดิ์ (2535, 282 - 297) แนวคิดนี้ได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1976

ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1986 เป็นต้นมา รัฐบาลส.ป.ป.ลาวได้ยุติการเรียกลาวเทิงว่า ชนชาติอำนาจรัฐปฏิวัติลาวได้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหลายว่า ประชาชนบรรดาเผ่า เพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะหรือความขัดแย้งในเรื่องวัฒนธรรมและจุดกำเนิดของผู้คน นโยบายนี้เหมาะสมต่อขบวนการสร้างชาติหรือไม่ถือเป็นประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาและค้นคว้าต่อไป กลุ่มลาวลุ่มกับลาวสูงได้รับผลกระทบต่อนโยบายนี้น้อยที่สุด เพราะลาวลุ่ม คือ ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ และลาวสูง คือ กลไกขับ

5 พวกเขาคือ ขมุ กะต่า กะตุ เกรียง กรี/กรี/ชะแมร์ โงน เจ็ง สามเตา สะต่า ง่วย สิงมุน ญาเหรี ตาไ้ยย ตรี ตุม แถน บิด/ไบท ปะก่อ/ปะจ่อ ไบรล พนอง มาโขง ม้อย ยรู เย/เยอ ลามेत/ละเม็ท ลาวี/ลาไว ไ้ยย โออีดู และอาลัก

เคลื่อนทางเศรษฐกิจ คำถามที่น่าสนใจ คือ ลาวเทิง จะมีโอกาสปรับตัวเข้ากับเส้น
ทางสมัยใหม่ได้อย่างไร (สุธิดา 2554) จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ชี้ชัดว่า
ข้า หมายถึง กลุ่มชนชั้นทางสังคม ในฐานะชนชั้นระดับล่างสุด หมายถึง ทาส

ประเภทของทาส

ประเภทของทาส ได้แก่ ทาสเชลย ทาสวัด ทาสในเรือนเบี้ยหรือทาสมรดก และ
ทาสสินไถ่ รวมถึงทาสแบบใหม่ คือ ทาสที่ถูกไล่ล่า

ทาสเชลย นิทานขุนบรม พงศาวดารเมืองล้านช้าง ได้กล่าวถึงการสร้างเมือง
ชะวาล้านช้างของขุนลอเกี่ยวกับการรบกับชากันฮาง เมื่อขุนลอรบชนะเขาได้จับชากัน
ฮางมาเป็นทาส ความว่า

“...นับแต่ขุนบรมลงมาตั้งเมืองลุ่มได้ 205 ปี (25 ปี) ขุนลอใหญ่มาได้ 23 ปี
ก็ล่วงมาตั้งเมือง ชะวาล้านช้าง ที่เชียงตุงเชียงทอง..ยามนั้นชากันฮางปู้มัน
พระยานาคอยู่น้ำท่าผาดิงสบอนั้น ขุนลอจึงมาเลวแพ้ โละเขาเมื่อภูเลาภูเขา
จึงเป็นข้าเก่าบัดนี้แล อันนั้นแมนชากันฮางแล...” (ประชุมพงศาวดารฉบับ
กาญจนานิกเชก เล่ม 9, 148)

สิลา วีระวงส์ ได้กล่าวถึงท้าวฮุงยกทัพออกตีทัพเมืองแคว เมื่อได้รับชัยชนะเขาได้
จับแควมาเป็นเชลยศึก ดังนี้

“...ส่วนไขลงข้างฝู้งม้าของแควจำนวนมาก เดินแควงกระดิ่งทองกระดิ่งเงิน
นับล้าน ตามสายทางมีข้อยข้าเชลยศึกที่จับมาได้มากจนเต็มลาน รวมทั้งสาว
สนมของพระยาก็...” (สิลา 2549, 212: บรรทัดที่ 2054)

วีรกรรมของท้าวฮุงได้สอดคล้องกับพงศาวดารฉบับของทิวีสืบ ศุภมารค์ (2528, 35)
เรื่องท้าวฮุงตีเมือง ปะกันแล้วจับชาวแควเป็นทาสเชลย วรรณกรรมเรื่องนี้ได้กล่าว
ถึงทาสีทาสาเอาไว้ด้วย ดังนั้น หากบ้านเมืองสงบสุขรัฐก็มีโอกาสกวาดต้อนเชลย
ศึก สถานการณ์นี้ได้อธิบายว่า ทาสกลุ่มแรกในลาวนั้นถือกำเนิดมาจากทาสเชลย

ค.ศ. 1353 - 1370 คนพื้นเมืองหรือชาวบางกลุ่มได้เปลี่ยนสถานภาพและบทบาทของตน เมื่อกษัตริย์พระองค์แรกแห่งอาณาจักรล้านช้าง คือ เจ้าฟ้าภูมไต้สถาปนาเมืองเชียงตุงเชียงทองเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านช้างด้วยการรุกรานดินแดนมอญ-เขมร ทั้งนี้ พระองค์ คือ ผู้นำในการออกคำสั่งให้กลุ่มเข้ามาเป็นทาส

ค.ศ. 1370 - 1669 อาณาจักรล้านช้างได้ปรากฏว่ามีทาสเพิ่มขึ้นอีก 4 ประเภท คือ ทาสวัด ทาสในเรือนเบี้ยหรือทาสมรดก และทาสสินไถ่ ทาสเหล่านี้มิได้มีจุดกำเนิดมาจากทาสเชลยแต่พวกเขาอาจอยู่ในกลุ่มคนลาวลุ่ม หรือคนที่พูดภาษามอญ-เขมร

ทาสวัด คือ สมาชิกสังคมกลุ่มหนึ่งที่รับใช้ศาสนสถาน เรียกชื่อต่างกัน เช่น เลกวัด ทาสนาจ้งหัน ซ้อยโอกาส พวกเขาได้รับอภิสิทธิ์มากที่สุดซึ่งไม่ต้องเข้ารับการเกณฑ์แรงงานหรือออกรบทัพจับศึก ใน ค.ศ. 993 ตรงกับสมัยเมืองพระนครของกัมพูชา ล้านช้างยังมีได้ก่อตัวเป็นรัฐในระยะนี้ พื้นที่ลาวตอนใต้มีชนชั้นทาสแล้ว ปรากฏในจารึกอุบมง (จารึกอุบมง, ออนไลน์) ได้กล่าวถึงการกัลปนาจ้งหันเป็นภาษาสันสกฤตและเขมร

ปี ค.ศ. 1570 รัชสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้ประกาศให้ทาสวัดเข้าเป็นกองกำลังในกองทัพ ปรากฏในจารึกวัดจอมมณีที่ได้กล่าวถึงการเกณฑ์แรงงานนาจ้งหันเพื่อการสงครามความว่า

“...(เจ้า) บ้านเจ้าเมืองเอา อันหนึ่ง...มาใส่เวียก (51) แก่ข้าฝูง (52) (นี้) แต่ครุในเมื่อข้าเด็ก (54) มาราวบ้านเมือง สิ่งเดียวเหตุจกสืบ (พระ) ศาสนาต่อนัก (56) ภัย...แลอันหนึ่งผิผู้ (ต) มาถกมาถนออก...แก่ผู้นั้นแล เหตุให้เขารักษาแก้วทั้ง 3 อาชญาพระบพิตรเป็นเจ้าเหนือหัว (ศรัทธาใส่) เลิก (58) ศาสนาในอารามชื่อมณีเชษฐาราม (ม)...ล” (จารึกวัดจอมมณี ด้านที่ 1, ออนไลน์)

ในระยะเวลาเดียวกันนี้เองหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ระบุถึงการขยายอำนาจของพม่าจากตะวันตกเฉียงเหนือ ดังนั้น กษัตริย์จึงเป็นผู้มีอำนาจเพียงผู้เดียวในการรับสั่งให้ทาสวัดเข้าทำงานรับใช้กองทัพคราวศึกสงคราม ทาสวัดเป็นทาสที่มีพัฒนาการสืบเนื่องมากที่สุด ทาสวัดประเภทหนึ่งอาจได้รับการตีความว่าเป็นทาสกษัตริย์ เนื่องจากพวกเขาแม้จะไม่ต้องโทษแต่พวกเขาต้องอาศัยศาสนาเป็นเกราะป้องกันภัยอันตราย หลุยส์ เดอ คาร์เนร์ (Louis de Carné) ได้แสดงทรรศนะต่อทาสประเภทนี้ว่า

“...ทาสกษัตริย์ คือ ทาสที่แท้จริง ไม่ว่าจะพวกเขาถูกจับเป็นเชลยศึกในการสงคราม หรือผู้ที่ได้รับภัยโทษจากคติความต่างๆ ทุกคนที่เป็นอาชญากรนั้นสามารถเป็นไทได้หากพวกเขาสามารถหลบหนีเข้าไปในเขตวัดวาอารามได้ นี่คือการป้องกันจากศาสนจักรในเงื่อนไขที่ได้กลายมาเป็นทาสหรืออาจเป็นนักบวชตลอดชีวิต...” (Carné 2000, 83)

สามศตวรรษต่อมาตำนานธาตุพนม และบันทึกการสำรวจของ เอเจียน แอมอนิเยร์ (Étienne Aymonier) ได้บรรยายถึงกลุ่มหมู่บ้านและประชากรบริเวณธาตุพนมจำนวนราว 2,000 คนที่เป็นทาสดูแลรักษาศาสนสถานดังกล่าว (แอมอนิเยร์ 2539, 147 - 149) สุรพล ดำริห์กุล (2549, 141 - 151) ได้อธิบายว่า ประเพณีบุญเดือนสามเทศกาลสักการะพระธาตุพนมยังบ่งชี้ถึงแนวคิดวิญญานนิยมเอาไว้อีกด้วย บรรพบุรุษของผู้วิจัยได้เดินเท้าเพื่อไปสักการะองค์พระธาตุพนมในระยเวลาดังกล่าว⁶

ระยะเวลาต่อมา การเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของบาทหลวงโปรตอมคณะคาทอลิกแห่งฝรั่งเศสยืนยันว่า สังคมเมืองอุบลมีทาสอยู่ก่อนแล้ว เนื่องจากท่านได้ถอนตัวของทาสจำนวนหนึ่งเพื่อให้เขาเหล่านั้นเข้ารับตบตีถือคาทอลิก ดังรายละเอียดข้างล่างนี้

6 ปู่ทวดของผู้เขียนชื่อนายกองหมี่ สายสิทธิ์ มีชีวิตในสมัยรัชกาลที่ 4 - 9 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้ได้เดินทางไปนมัสการงานบุญเดือน 3 เพื่อสักการะพระธาตุพนม โดยออกเดินเท้าจากบ้านกุงใหญ่ อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ไปยังวัดพระธาตุพนม ใช้เวลาทั้งสิ้นราว 7 วัน

“...ที่เมืองอูบลผมได้พบบาทหลวงโปรดอมซึ่งเป็นหัวหน้าคณะมิชชันนารีจากประเทศลาว บาทหลวงท่านนี้เป็นผู้มีจิตใจสูงส่ง แต่งานด้านศาสนานี้มีความยากลำบากโดยเฉพาะงานนั้นดำเนินไปท่ามกลางคนที่เป็นชาวพุทธแต่ยังมีทรศนะในทางกามวิสัยตามวิถีชีวิตของคนลาว บาทหลวงท่านกล่าวว่าเป็นศีลธรรมจรรยาที่ไม่ดี ด้วยความเชื่อถือของท่านในพระบรมราชโองการปราบปรามการค้าขายทาส แต่พระราชโองการเกี่ยวกับการค้าทาสดังกล่าวยังไม่ได้รับการเผยแพร่ที่ประเทศลาว เพียงแต่ว่ามีข่าวสั่งให้บรรดานักบวชทราบ...ท่านจึงได้รับเอาครอบครัวชาวป่าเขาหลายครอบครัวเอาไว้ เพื่อจัดตั้งเป็นหมู่บ้านน้อยใกล้เมืองอูบล ท่านกล่าวว่าท่านได้ไปรับคนมาจากธาตุพนม ซึ่งเป็นตลาดที่มีการค้าทาส...” (แอมอนิเยร์ 2539, 66, 147)

ชุมชนนี้ คือ ชุมชนมุงกะแซว เป็นชุมชนเดียวที่มีรากฐานการเติบโตมาจากชนชั้นทาส กระนั้นก็ตาม เมื่อพวกเขาเข้ารีตแล้ว พวกเขาได้ดำรงสถานภาพเป็นไท ปัจจุบันสมาชิกชุมชนมุงกะแซวที่สืบเชื้อสายมาจากสานุศิษย์ของบาทหลวงฝรั่งเศสผู้นี้ คือ คนที่กล้าหาญที่สุด พวกเขามีเคยลิ้มเลื่อนประวัติศาสตร์ของบรรพบุรุษและชุมชนของตนลงไปได้ พวกเขาเป็นเพียงชนชั้นทาสแห่งมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มเดียวที่ยอมรับว่าอดีตของตนนั้นร้อยเรียงไปพร้อมๆ กับตำนานทาส ในขณะที่เดียวกันพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอิสานได้อธิบายบทบาทของบาทหลวงกลุ่มนี้ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ความว่า

“...ในปีนั้นบาทหลวงอาเล็กซี โปรดอม ฝรั่งเศส กับบาทหลวงอื่นอีก 5 นาย ไปเที่ยวตั้งสอนศาสนาอยู่ ณ เมืองอูบล เมืองอำนาจเจริญ เมืองสกลนคร เมืองนครพนม โดยอ้างว่าส่งมราชฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ จัดให้ออกไป บาทหลวงโปรดอมกับบาทหลวงโยเซ เป็นผู้เที่ยวเกลี้ยกล่อมราษฎรและบาทหลวงเกรแมนต์ เป็นผู้ตั้งสอนศาสนาอยู่ ณ เมืองอูบล...” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิกเชก เล่ม 9, 377)

ทาสในเรือนเบี้ย หมายถึง ทาสมรดก หรือทาสที่ได้มาแต่บิดามารดา อาจถือกำเนิดมาจากทาสเชลย ทาสในเรือนเบี้ยอาจเป็นลูกทาสที่เกิดในเรือนของนายเงิน คำพรรณนาของบาทหลวงมารินี (ค.ศ.1642 - 1647) เรื่อง ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของราชอาณาจักรลาว ได้กล่าวถึงทาสประเภทนี้เอาไว้ว่าน่าสนใจความว่า

“...เป็นสถานภาพอันหนึ่งที่ครอบครัวหนึ่งๆ จะต้องขึ้นกับผู้หนึ่งผู้เดียวภายในครอบครัวนั้น ทุกๆ ครอบครัว ที่ได้สืบเชื้อสายโดยตรงจากตระกูลเค้าของครอบครัวนั้นจะต้องขึ้นกับตระกูลนั้นตลอดชีวิตอย่างไม่มีหวังที่จะพ้นออกจากได้และอย่างไร้ข้อข้องกับฐานะทางสังคมหรือเงินทองของครอบครัวเหล่านั้นแต่ประการใดเลย เมื่อลูกหลานชั้นจําของตระกูลเค้าหากแต่งงานกัน เพื่อก็กแบ่งครอบครัวออก เช่น พวกเป็นผู้ชายมีพละที่จะต้องตามครอบครัวของผู้เป็นพ่อ ส่วนพวกลูกสาวนั้นตามครอบครัวของฝ่ายผู้เป็นแม่...” (หุมพัน ม.ป.ท., 47)

ทาสสินไถ่ มีจุดกำเนิดมาจากคนทุกกลุ่มที่ขายตนเองเป็นทาส กรณีที่เด่น และปรากฏให้เห็นทั่วไป คือ บิดาหรือสามี ชายภรรยา บุตรชาย บุตรสาว ให้กับนายเงิน เนื่องจากหนี้สินที่เกิดจากการพนัน สุวิทย์ วีรศาสตร์ (2549) กล่าวถึงกระบวนการเข้าสู่ระบบทาสของอีสานใน พ.ศ. 2380 - 2440 (ค.ศ. 1765 - 1897) เอาไว้ว่า

“...เมื่อผู้ใดจะขายตัวเองหรือครอบครัวหรือทาสของตนก็ต้องไปตกลงกับผู้รับซื้อหรือนายเงินในเรื่องราคากันจนเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย เมื่อตกลงราคาได้แล้วก็นัดทำสัญญา เมื่อถึงเวลานัดทั้งสองฝ่ายจะไปพบกันที่หน้าบ้านเจ้าเมืองหรือกรมการเมืองหรือนายอำเภอหรือที่ว่าการอำเภอซึ่งจะมีคนที่มีความรู้ที่จะเขียนสัญญาได้ถูกต้องและเป็นพยานที่เป็นหลักฐานน่าเชื่อถือ...” (สุวิทย์ 2549, 22 - 23)

สุวิทย์ วีรศาสตร์ (2549, 35 - 38) ยังได้อธิบายประเภทของคนที่ขายตัวเป็นทาสในภาคอีสานเอาไว้ 3 ประเภท คือ ทาสที่ถูกนายเงินขายต่อให้นายเงินคนอื่น โพร่ที่ขายพ่อ-แม่ สามีชายภรรยา ลูกหลาน ทั้งครอบครัวให้นายเงินเนื่องจากปัญหา

หนี้สิน ความยากจน ความจำเป็นในการใช้เงิน สิ่งที่เด่น คือ คหบดีจีนขายตนเอง ครอบครัวยุค และอสังหาริมทรัพย์ต่อนายเงิน การพนัน หนี้สิน หรือแพศยาคิดความ กลุ่มสุดท้าย คือ ขุนนาง

คริสต์ศตวรรษที่ 18 อาณาจักรล้านช้างได้แตกแยกออกเป็น 3 อาณาจักรอิสระ ได้แก่ หลวงพระบางทางตอนเหนือ เวียงจันทน์ในเขตภาคกลาง และจำปาศักดิ์ตอนใต้ ระหว่าง ค.ศ. 1700 - 1778 กลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไต-ลาว ได้เริ่มอพยพลงทางใต้ ผู้เขียน (Sutida 2012) เสนอว่า ขบวนการอพยพที่มีชื่อเสียง คือ กลุ่มแสวงบุญของพระครูโพนสะเม็ด (พระนิกายเถรวาท) ท่านเป็นผู้สร้างเมืองจำปาศักดิ์การใช้บุญบารมีและคำสอนของพุทธศาสนาพร้อมการประนีประนอมกับผู้ปกครองพื้นเมืองสตรีระหว่างปี ค.ศ. 1713 - 1726 เมือง จำปาศักดิ์ของท่านในขณะนั้นเป็นเพียงชุมชนขนาดเล็กของกลุ่มไต-ลาว ปี ค.ศ. 1726 ท่านจึงได้ถ่ายโอนอำนาจให้กับราชวงศ์จำปาศักดิ์

ปี ค.ศ. 1726 - 1954 พงศาวดารจำปาศักดิ์ ฉบับพระยามหาอำมาตยาธิบดี ได้ระบุความสัมพันธ์ของลาวลุ่มกับข้าเอาไว้ความว่า

“...ครั้นถึง ณ เดือนสิบเอ็ดแรมค่ำหนึ่งเป็นวันวารณาทำบุญให้ทาน วันแรมสองค่ำแต่งเครื่องกระยาบูชาเทพยดา วันแรมสี่ค่ำแต่งการบวงสรวงแข่งเรือให้พวกข้าสูงลงเรือลำหนึ่งเรียกว่าเรือมหาศักดิ์ ติฆ้องใหญ่ร้อยสามห้อง สวมเสื้อแดงหมวกแดงแต่งเป็นคนรำ 4 คน...ครบสามวันแล้วก็เลิกการที่แข่งเรือ จนเป็นธรรมเนียมมาจนเท่าบัดนี้...” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก เล่ม 9, 220)

เรือลำแรกที่ข้าสู่ได้ลงในน้ำในฐานะเรือมหาศักดิ์นั้นสามารถอธิบายว่า กลุ่มลาวลุ่มและลาวเทิงได้มีศรัทธาร่วมกันในด้านความเชื่อผีบรรพบุรุษซึ่งอาจจะไม่ใช่โคตรเหง้าผีบรรพบุรุษร่วมกัน ที่ปรากฏทราบเท่าทุกวันนี้ คือ หอผีมหาศักดิ์เมืองอุบล หรือการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ในรูปแบบการประนีประนอมของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์

ค.ศ. 1882 - 1883 แอมอนิเยร์ (2539, 12) นักเดินทางชาวฝรั่งเศสได้ตั้งข้อสังเกต เรื่องการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมระหว่างศาสนาพุทธกับชนบทรรมนิยม ประเพณีลาวในกลุ่มข่า จิตร ภูมิศักดิ์ ได้อธิบายปรากฏการณ์นี้เอาไว้ที่น่าสนใจ “วัฒนธรรมลาวสูงกว่า การผลิตของลาวก็สูงกว่า จึงดูดเอาพวกส่วยให้หัน มาใช้ชีวิตแบบลาว พูดภาษาลาว” (จิตร 2535, 283)

ภาพที่ 1 ข่าแห่งปากเซเขตภาคใต้ของลาว
(Kha du Paksé, au Laos méridional)

(ที่มา: belleindochine.fre.fr/Minorities.htm. Viewed on 8 April 2012.)

ทาสแบบใหม่ คือ ทาสที่ถูกไล่ล่า หรือลักพาตัว ระหว่าง ค.ศ. 1779 - 1893 สยามปกครองล้านช้างในฐานะรัฐบริวาร ค.ศ. 1782 ได้เกิดกบฏที่ลาวตอนใต้ในพื้นที่อาณาจักรจำปาศักดิ์ภายใต้การนำของอ้ายสาเชียงแก้วซึ่งเป็นผู้นำชา ตำบลเขาโอง รัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรีได้รับสั่งให้พระพรหมยกกระบัตรเมืองโคราช (ทองอินทร์) เข้าปราบปรามกบฏอ้ายสาเชียงแก้วนี้ แต่กลุ่มอาณานิคมเมืองอุบลราชธานีได้ชิงปราบกบฏอ้ายสาเชียงแก้วได้สำเร็จก่อนการมาถึงของกองทัพโคราชที่สมรภูมิแก่งตะนะบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง จุดกำเนิดของทาสแบบใหม่ในมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือได้เกิดขึ้นภายหลังจากการปราบกบฏอ้ายสาเชียงแก้ว เมื่อทองอินทร์ได้ยกทัพมาถึงแก่งตะนะและล่วงรู้ถึงชัยชนะของสยามจากฝีมือของกลุ่มอาณานิคมเมืองอุบลราชธานี เพื่อไม่ให้เป็นการเสียเที่ยวทองอินทร์ได้ตัดสินใจล่าฆ่าซึ่งปรากฏในพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน ความว่า

“...จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอิน) แต่ครั้งยังเป็นพระพรหมยกกระบัตรยกกองทัพขึ้นไปจำกัดอ้ายเชียงแก้ว แต่พระพรหมไปยังมิทันถึง ฝ่ายพระประทุมสรราชบ้านห้วยแจละแมผู้พี่กับท้าวฝ่ายนำซึ่งไปตั้งอยู่บ้านสิงท่า (คือ เมืองยโสธรปัจจุบันเดี๋ยวนี) ผู้น้องจึงพากันยกกำลังไปตีอ้ายเชียงแก้วๆ ยกทัพออกต่อสู้ที่แก่งตะนะ..กองทัพอ้ายเชียงแก้วแตกหนีท้าวฝ่ายนำจับตัวอ้ายเชียงแก้วได้ให้ฆ่าเสียแล้ว พอกองทัพเมืองนครราชสีมา ยกไปถึงก็พากันไปเมืองจำปาศักดิ์ แลพากันยกไปตีพวกข้าชาติกระเสงสวางจะรายระแควร์ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งโขงตะวันออกจับได้มาเป็นอันมาก จึงได้มีไพร่ฆ่าและประเพณีตีฆ่ามาแต่ครั้งนั้น...” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9 2545, 309)

ฆ่าเหล่านี้ คือ กลุ่มคนที่ปฏิเสธอำนาจสยามและล้านช้าง ท้ายที่สุดราชวงศ์จักรีกับราชวงศ์จำปาศักดิ์มีข้อตกลงในการล่าฆ่าเฉพาะชุมชนที่ปฏิเสธศุนย์อำนาจทั้งสอง อ้ายสาเชียงแก้วได้ถูกประหารชีวิต กลุ่มกบฏบางส่วนได้ถูกกวาดต้อนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณฝั่งขวาแม่น้ำโขง (เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในปัจจุบัน)

ทาสแบบใหม่ คือ ทาสที่ถูกไล่ล่า Val Ross ผู้ประพันธ์ The Road to There (กว่าจะเป็นแผนที่โลก) พบว่า จากประวัติศาสตร์สมัยใหม่ชาวโปรตุเกส “คือ ชาวยุโรปชาติแรกที่ไล่ล่าชายหญิงและเด็กจากแอฟริกามาขายในตลาดค้าทาสในวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 1444 ณ ท้องทุ่งเมืองลากอส (LAGOS)” (โรส 2552, 40) (ผู้เขียนเน้นข้อความ)

รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรีได้เผชิญกับกบฏข้าในลาวตอนใต้ ผู้นำกบฏ คือ อ้ายสาเกียดโง้ง ครั้งนี้ทางการสยามได้ลงโทษกบฏด้วยการส่งไปเป็นตะพุ่นข้างที่บางบอน เดิม วิชาคย์พจนกิจ ได้กล่าวถึง พระราชกำหนดการสักเลกหมายซึ่งได้ประกาศใช้ ปี ค.ศ. 1824 มีรายละเอียดที่น่าสนใจ ดังนี้

“...เริ่มลงมือสักเลกเมื่อปีมะเมีย โทศก จุลศักราช 1172 (พ.ศ. 2353) ก็เพื่อแสดงว่าได้ขึ้นทะเบียนเป็นชายฉกรรจ์หรือเป็นเลกที่มีสังกัดกรมกองแล้ว เพราะแต่รัชกาลก่อนมามีราชการศึกสงครามเกี่ยวเนื่องศัตรู ไพร่พลยาหุมุ ทหารเคยทำสงครามก็ชาวพิการล้มตายบ้าง บางคนก็ย้ายภูมิลำเนาไปอยู่ต่างถิ่น (ที่เรียกว่าโจทต่างกรม) ไม่ได้หักโอนบัญชี บ้างก็หลบหนีราชการไปซุกอยู่ในป่าดง เพราะเจ้าหม่อมขุนนายใช้สอยตราตราไม่พออนปรน บางทีก็หนีเจ้าหนี้ยายเงิน ฯลฯ...การสักเลกนั้นสักแต่ผู้ชาย แบ่งออกเป็น 4 รุ่น คือ อุ่ม จูง แล่น และรุ่น ส่วนรุ่นนั้นอายุนับแต่ 25 ปีขึ้นไป...” (เดิม 2546, 116 - 117)

พระราชกำหนดการสักเลกหมาย คือ การเปิดโอกาสให้ข้าบางกลุ่มได้ผสมผสานเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพลเมืองสยาม ชุมชนชาวจีนได้เรียนรู้ที่จะเอาตัวรอดจากการไล่ล่าด้วยการสวามิภักดิ์ต่อสยาม และจำปาศักดิ์ในฐานะไพร่ส่วย ใน ค.ศ. 1872 พระราชกำหนดการสักเลกหมายได้ถูกยกเลิกไป ในกรณีของมณฑลลาว ตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ ค.ศ. 1885 และ ค.ศ. 1899 ยังพบหลักฐานว่า กลุ่มผู้ปกครองมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือบางคนได้ลักลอบทำการล่าฆ่า (เดิม 2546, 519) การกระทำนี้ชนนี้แสดงให้เห็นว่า มาตรการบังคับใช้กฎหมายยังไม่สมบูรณ์ กล่าวคือ

“...หลวงภักดีณรงค์ (ทัต) ได้มีบอกมายังกรุงเทพฯ ว่า แต่ก่อนพวกลาวจับเข้ามาซื้อขายเป็นทาสและผสมใช้เป็นทาสจนตลอดลูกหลานเหลน หลวงภักดีณรงค์ได้ตัดสินใจขึ้นหลานแลเหลนให้เป็นพลเมืองเสียส่วยตามธรรมเนียมบ้านเมือง จึงมีตราโปรดเกล้าฯ ไปยังบรรดาหัวเมืองตะวันออกห้ามมิให้จับเข้ามาแลกเปลี่ยนและใช้สอยการงานต่าง ๆ แต่ส่วนข้าที่ผู้ใดได้ซื้อหามาจากผู้ใดแต่ก่อนนั้นก็คงอยู่กับเจ้าหม่อมขุนนายต่อไป เพราะจะให้ข้าทาสเดิมนั้นพันค่าตัวไปก็จะเป็นเหตุเดือดร้อนแก่มูลนายที่ได้เสียเงินซื้อได้แลกเปลี่ยนมาแต่ก่อนนั้น (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9, 373)

แต่อย่างไรก็ตาม ค.ศ. 1893 - 1904 เมื่อสยามได้พ่ายแพ้ฝรั่งเศสในวิกฤติการณ์ปากแม่น้ำ สยามต้องมอบโอนอำนาจการปกครองล้านช้างให้กับฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. 1904 จำปาศักดิ์และดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงได้ตกเป็นของฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1905 รัชกาลที่ 5 ได้ประกาศพระราชบัญญัติเลิกทาส ตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1904 ข้าในมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส วิถีชีวิตของข้า คือ ประเด็นที่น่าสนใจ

วิถีชีวิตป่า

วิถีชีวิตของป่าได้ปรากฏในบันทึกการเดินทางของชาวฝรั่งเศส ดังตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 1: ป่าในมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือและวิถีชีวิต ระหว่าง ค.ศ. 1779 - 1904⁷

หัวข้อ	Louis De Carné (2000)	Francis de Garnier (1996)
ที่อยู่อาศัย	“เรานับได้ 70 - 80 สร้างในลักษณะเดียวกัน ที่เรียบง่าย ที่สามารถคิดได้. มีความกว้าง 2 เมตร ความยาว 3 เมตร และประตูแคบและต่ำ 2” (81)	“ชนเผ่าอิสระส่วนใหญ่อาศัยในเขตป่าเขาทางตะวันออกเฉียงเหนือของอัตตะปือ, ที่แบ่งแยกแม่น้ำโขงออกจากอาณาเขต. คนลาวเรียกพวกเขาว่า ช่ากาล หรือ ช่าฮ้าย (ฮ้ายในภาษาลาว หมายถึงไม่ดี เลว กาจเป็นภาษาเขมรมีความหมายเหมือนกับภาษาลาว)” (119)
ความเชื่อ	“พวกเขานับถือภูต ผี ที่ไม่อาศัยในวัดวาอาราม...” (81)	
ลักษณะทางกายภาพ	“โดยทั่วไปแล้ว ชายแข็งแรง พวกเขาไว้ผมให้ยาวเพื่อย หรือมัดที่ท้ายทอย”	“พวกเขาได้อาศัยอยู่อย่างใกล้ชิดและอาศัยร่วมกับเจ้านาย เราไม่อาจจำแนกความแตกต่างของพวกเขาได้ เว้นแต่ทาสไว้ผมยาว” (84)

7 เลือกจากแหล่งข้อมูล 2 ฉบับ หนึ่งในบันทึกการเดินทางของ หลุยส์ เดอ คาร์เนร์ (Louis De Carné) เป็นเลขานุการและตัวแทนกระทรวงการต่างประเทศและนักการทูต คาร์เนร์มีหน้าที่เขียนรายงานเรื่องการดำเนินการเมืองให้กับคณะกรรมการสำรวจลำน้ำโขง (The Mekong Exploration Commission) ในทีมเดียวกับกลุ่มทหารเรือที่ดำเนินการระหว่างเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1866 ถึงเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1868 เขาได้ท่องเที่ยวและสำรวจลำน้ำโขงบริเวณ กัมพูชา ลาว และพูนาน หลักฐานฉบับที่ 2 คือ บันทึกการเดินทางของการ์นีย์ ราชานิวฝรั่งเศส ผู้บุกเบิกการสำรวจลำน้ำโขงตลอดสาย การ์นีย์ คือ เจ้าหน้าที่อาณาเขตฝรั่งเศสคนแรกที่เสียชีวิตในฮานอย คุณูปการของเขาที่มีต่อประเทศได้สร้างแรงบันดาลใจกับชนรุ่นหลังได้บุกเบิกดินแดนบูรพาทิศซึ่งถือเป็นปัจจัยหลักในการสร้างอาณาเขตอินโดจีนในเวลาต่อมา

หัวข้อ	Louis De Carné (2000)	Francis de Garnier (1996)
เครื่องประดับ	“พวกเขาสวมสร้อยคอที่ทำจากแก้วอำพัน กำไลมือ เจาะรูหูที่ใหญ่พอที่จะสอดก้านดอกสะเลเต (มหาหงส์) หรือท่อนไม้ทรงกระบอกได้” (82)	
การงาน/หน้าที่	“คนหาทองคำ (80 - 81) แรงงาน” (80)	“ทำงานในไร่ ทำงานบ้าน และได้รับการดูแลอย่างปราณี” (83 - 84)*

*ในวงเล็บ คือ หมายเลขหน้าของหนังสือที่นำมาอ้างอิงในตาราง

เศรษฐกิจทาส

เศรษฐกิจทาสมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือมี 2 ประเภท ได้แก่ แบบจารีต และแบบเงินตรา เศรษฐกิจทาสที่ปรากฏในระบบจารีต ประกอบด้วย การแลกเปลี่ยน การปรับไหม และบรรณาการ

เศรษฐกิจทาสในระบบจารีต

ทาสในระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยน มีหลักฐานปรากฏ 4 ชั้น ได้แก่ การนำทาสไปแลกเปลี่ยนกับไฟพระราชทานเพลิงศพ การให้ทาสชายหญิง 19 คน เพื่ออำนวยความสะดวกในการสร้างกำแพงวัง ทาสได้ถูกใช้แลกเปลี่ยนกับไห และการแลกเปลี่ยนทาสกับควายกระบือ

หลักฐานชั้นแรก แอมอนิเยร์ (2539) ได้อธิบายทาสในระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยนเอาไว้ โดยเริ่มจากการนำทาสไปแลกเปลี่ยนกับไฟพระราชทานเพลิงศพ ปลัดอวสุโสเปรียะอังเกอลอย่างน่าสนใจ ความว่า

“...เดือนมิถุนายน...ที่เปรี๊ยะอังกะออล...ครั้งก่อนที่ผมผ่านมาเมื่อเดือน
 เมษายนได้ให้สัญญากับปลัดอาวโส...ว่า จะเอาเมล็ดกาแฟ พู่กันขนนก และ
 กระดาษมาฝาก แต่เขาได้สิ้นชีวิตไปก่อนแล้ว ผมจึงได้เปลี่ยนเอาแจกันคู่
 หนึ่งแทนสิ่งของเหล่านี้ส่งไปให้แก่ภรรยาหม้ายของเขาพร้อมกับการแสดง
 ความเสียใจด้วย ก่อนจะเผาศพคนตายต้องรอรับไฟพระราชทาน (ไฟขนวน
 และไฟเช็ด) ที่จะส่งมาจากบางกอก หลังจากที่ส่งคำทาสคนหนึ่งไปเป็นของ
 ขวัญ...” (แอมอนิเยร์ 2539, 16)

ภาพที่ 2 สมเด็จพระเจ้าอยู่ดิตรรมธรร คำสุก
 “ประมุขราชวงศ์ลำดับที่ 9 พระองค์ทรง
 เป็นเจ้าผู้ครองนครจำปาศักดิ์พระองค์
 ที่ 11 ทรงเป็นราชโอรสในสมเด็จพระเจ้า
 ชม่อมปากศักดิ์ ุย เจ้าผู้ครองนครจำป
 ศักดิ์พระองค์ที่ 7 และเป็นพระอนุชาของ
 สมเด็จพระเจ้าอยู่ดิตรรมสุนทร คำใหญ่ ทรง
 ขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ. 2406 - 2443
 (ค.ศ. 1863 - 1890) พระองค์ทรงแต่งตั้ง
 “เจ้าคำพันธ์” โอรสในเสด็จเจ้าอุปราช
 เสือให้เป็นเจ้าศรี สุราช เสด็จราชบุตร
 และเสด็จเจ้าอุปราชตามลำดับ พระองค์
 ได้ย้ายเมืองจากเมืองเก่าไปตั้งเมืองใหม่
 ซึ่งอยู่ระหว่างโพนบกกับวัดละครริมฝั่ง
 โขงทางตะวันตกซึ่งเป็นเมืองนครจำป
 ศักดิ์มาจนทุกวันนี้” (ศิริกาญจน์ และ
 นนทลี 2553, 127 - 128)

หลักฐานลำดับต่อไปได้บรรยายถึงเจ้าทองสุกหรือเจ้าอยู่ดิตรรมธรรแห่งนครจำปา
 ศักดิ์ได้ใช้ทาสชายหญิง 19 คน เพื่ออำนวยความสะดวกในการสร้างกำแพงวัง ดังนี้

“...แต่มีจุดบอดในท้องฟ้าสีครามของพระราชาลาวองค์นี้ คือ วังของพระองค์
 เป็นอาคาร 8 หลังแบบธรรมดาเรียบง่ายเพียงแต่ล้อมรั้วด้วยไม้ไผ่เท่านั้น
 เมื่อหลายปีที่ผ่านมาพระราชาก็ได้ขออนุเคราะห์พระราชามุทรา (ตราประทับ)

(ขอพระบรมราชานุญาต) เพื่อสร้างกำแพงอิฐและฉาบปูนอย่างดีล้อมที่พักให้มองเห็นได้แต่ไกลเหมือนดั่งเมืองที่มีป้อมปราการ แต่คำอนุญาตที่อยากได้อย่างแรงกล้า นั้นยังมาไม่ถึง ผมคิดว่าพระราชากังไช้ปัญหานี้โดยการมอบข้าทาสชายหญิง 19 คน ให้พระยาศรีขุนนางใหญ่เมืองบางกอก เมื่อท่านมาเมืองจำปาศักดิ์ 2 - 3 เดือน ก่อนหน้าผมจะมาถึง...” (แอมอนิเยร์ 2539, 35)

หลักฐานชิ้นที่สาม ได้ปรากฏที่ออตตะปือ ทาสได้ถูกใช้แลกเปลี่ยนกับไหแอมอนิเยร์ได้กล่าวว่า “พวกชาวป่าโดยมากชอบซื้อไหซึ่งพวกเขมรเรียกเปอ้ง..ไหใหญ่ขนาดกลางจะมีค่าเท่ากับข้าทาสคนหนึ่ง ไหขนาดใหญ่มีค่าเท่ากับเด็ก 2 คน” (แอมอนิเยร์ 2539, 84)

หลักฐานชิ้นสุดท้าย ณ เมืองแสนปาง เราได้เห็นการแลกเปลี่ยนทาสกับควายกระบือ “ตามคำบอกเล่าของคนเมืองแสนปาง นอกจากพวกข้าทาสชาวป่าซึ่งเป็นสินค้าราคาเท่ากับควาย 4 - 5 ตัว” (แอมอนิเยร์ 2539, 86)

ทาสในการปรับไหม ในบันทึกของแอมอนิเยร์ ความว่า

“...ในระยะเวลาที่พวกคนของผมผ่านไปที่ออตตะปือ คิมคังคินอยู่ที่เมืองกับเผ่าดำปวนและเผ่ากำแสง (Kah Seng) ซึ่งขึ้นกับจังหวัดสาละวัน คนกำแสงได้ซื้อควาย 2 ตัวจากคนดำปวนซึ่งทวงถามเอาค่าควายถึง 2 - 3 ครั้ง แต่ไม่ไ้ผล เมื่อได้ทราบว่าการที่ซื้อควายจะไปขายควายพวกดำปวนจึงฟ้องต่อหัวหน้าเผ่าของตน คนที่เสียประโยชน์อาจจะถูกแนะนำให้ไปยึดเอาควายจากมือคนกำแสง จากนั้นก็มีการโต้เถียงกันอย่างรุนแรงจนเกิดคดีนี้ขึ้นมา คนกำแสงถูกจับไปที่ออตตะปือ ติดตามด้วยเผ่าดำปวน 100 กว่าคนซึ่งมีอาวุธครบมือ แต่พวกกำแสงในจำนวนที่เท่ากันก็ตามไปเตรียมรับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นแก่เผ่าตน แม้แต่พวกผู้หญิงก็ถือมีดเข้าร่วมอยู่ในขบวน พวกที่แพ้กดีจะต้องจ่ายค่าปรับด้วยช้างหรือข้าทาสคนหนึ่ง ในอดีตคลองประเพณีของพวกเขามีข้อปฏิบัติ

อยู่ที่ว่า ทุกกระท่อมในหมู่บ้านเมื่อมีใครกระทำความผิดและแพ็คดีจะต้อง
พร้อมกันจ่ายค่าปรับ...” (แอมอนิเยร์ 2539, 85 - 86)

ทาสในระบบเศรษฐกิจแบบบรรณาการ แอมอนิเยร์ได้บันทึกการจัดส่งทาสในระบบ
เศรษฐกิจแบบบรรณาการเอาไว้ ความว่า

“...อยู่ทางใต้ของแขวงอัตตะปือด้านตะวันออกเมืองแสนปาง คาบสมุทรซึ่ง
มีแควน้ำ เชียงแตง น้ำเซริซัน (Risan) และน้ำเซกอง มีคนอยู่ 2 เผ่า...ที่ยอม
จำนนอาศัยอยู่ระหว่างห้วยทั้งสอง...พวกเขาอยู่ภายใต้การปกครองพระราช
จำปาศักดิ์ แต่เขาขึ้นกับข้าหลวงเผ่าอื่นซึ่งนำเอาข้าทาสให้เป็นค่าเสียส่วยที่
จำปาศักดิ์ทุกปี...” (แอมอนิเยร์ 2539, 86)

บันทึกของแอมอนิเยร์ข้างต้นได้กล่าวถึงชนเผ่าที่ยอมจำนนต่อสยามและจำปา
ศักดิ์ด้วยการเปลี่ยนสถานะภาพเป็นไพร่ส่วยเพื่อหลีกเลี่ยงการตกเป็นทาสที่ถูกไล่
ล่ากับทาสที่ถูกลักพาตัว สิ่งหนึ่งที่ต้องระลึกถึงเสมอ คือ การไล่ล่าทาสในมณฑล
ลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือได้อุบัติขึ้นสมัยรัชกาลที่ 1 แห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากผู้ปกครองหัวเมืองล้านช้างหรือที่เรารู้จักกันดีว่า กลุ่ม
อาญาสี่หรือไพร่บางคนไม่สามารถส่งส่วย เงิน และสิ่งของให้ทางการได้ พวกเขา
จำเป็นต้องจัดส่งแรงงานทาสทดแทนสิ่งดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ ทาสที่ถูกไล่ล่า คือ
บรรดาชนเผ่าที่ไม่ยอมจำนนต่อราชสำนักบางกอกและจำปาศักดิ์ พวกเขาพึง
พอใจต่อการเป็นอิสระหรืออาจไม่เข้าใจต่อรูปแบบเศรษฐกิจและการเมืองของโลก
ภายนอก ท้ายที่สุดมันได้นำมาซึ่งโศกนาฏกรรมให้กับพวกเขา ดังข้อความเหล่านี้

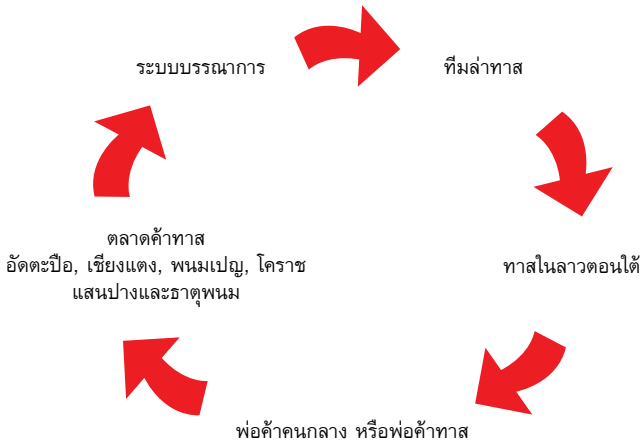
“...ลึกเข้าไปในป่าดงทางทิศตะวันออก มีหมู่บ้านเผ่ากะเวตซึ่งไม่ยอมจำนน
เขาใช้ภาษาเดิมและประเพณีเดียวกับวงศ์าคณาญาติ พวกนี้ขึ้นกับคนลาว
เนื่องจากเขาไม่รู้จักจะเอาใครเป็นหัวหน้าต่างคนมีอิสระและความเสมอภาค
กันอย่างเต็มเปี่ยม แต่พวกเขาก็ถูกล่าหรือทำการล่าคนเพื่อสนับสนุนการ
ค้าขายทาส...” (แอมอนิเยร์ 2539, 87)

ข้อมูลข้างต้นได้เพิ่มประเด็นของทาสที่ถูกไล่ล่าว่า พวกเขา มี 2 ฐานะ คือ หนึ่ง ผู้ที่ถูกไล่ล่า และสอง ผู้ที่ไล่ล่าคนอื่น การแลกเปลี่ยนเชิงมหภาคได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของหัวเมืองลาวตะวันออกเฉียงในการหล่อเลี้ยงระบบเศรษฐกิจของสยาม โดยเฉพาะสินค้าประเภทของป่า ทองคำ และทาส สินค้าเหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของระบบส่วย บรรณาการ โดยเฉพาะของป่า ก่อนการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง ค.ศ. 1855

ทาสในระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา คือ ระบบเศรษฐกิจที่ได้รับความนิยมในพื้นที่เมืองและตลาดซื้อขายทาสเป็นสำคัญหรือไม่ คือ ประเด็นที่เราต้องทำการศึกษาและวิเคราะห์ต่อไป สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์ ได้อธิบายว่า

“...กิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทนี้ คือ การใช้โลหะหรือวัตถุมีค่าเป็นตัวกลางในการซื้อขาย ซึ่งในลาวมีการใช้ทั้งเงิน ทอง และหอยเบี้ย แต่เงินใช้มากที่สุด เงินที่ใช้มีทั้งเงินบาท ในเอกสารเรียกเงินตราหลวง ซึ่งเป็นเงินแท้ มีน้ำหนักมาตรฐาน คือ 1 บาทหนัก 15.2 กรัม...” (สุวิทย์ 2549, 160)

สุวิทย์ (2549, 161 - 163) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ลาวภายใต้การปกครองของไทยนั้น ใช้เงินไทย เงินลาว เงินยัง 4 แบบ ได้แก่ เงินตราลาว เงินแนนตุ้ เงินแนนราง และเงินน้ำหก เงินที่ล้านช้างนิยมใช้ที่สุด คือ เงินฮาง เงินตุ้ เงินฮ้อย เงินลาดเงินหมากคร้อ (ค้อ) เงินแถบหรือเงินรูปี่

แผนผังที่ 1 เศรษฐกิจทาส (ที่มา: สุธิดา 2554, บทที่ 4)

วงจรเศรษฐกิจทาส

วงจรเศรษฐกิจทาส แบ่งได้เป็น 5 ขั้นตอน คือ ทึ่มล่าทาส ทาสในมณฑลลาวตะวันออก และมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ พ่อค้าทาสและพ่อค้าคนกลาง ตลาดค้าทาส และระบบบรรณาการ

ทึ่มล่าทาส แอมอนิเยร์ (2539, 88 - 89) ได้พรรณาทึ่มล่าทาส มีคน 50 - 150 คน ซึ่งประกอบด้วยหัวหน้าทึ่ม คนยิงปืน กองกำลัง และชนเผ่าชาในในฐานะผู้นำทาง ทึ่มล่าทาสแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ลาว กับสยาม ทึ่มล่าทาสลาวได้รับการสนับสนุนจากราชวงศ์จำปาศักดิ์ซึ่งมีกองกำลังฆ่าเอาไว้ล่าฆ่า ช้าง และชาวอานาม ทึ่มล่าทาสสยามมี 2 ทึ่ม คือ ทึ่มเจ้าเมืองโคราช และกลุ่มอำญาสี่เมืองอุบล

ใน ค.ศ. 1872 บันทึกการเดินทางของคาร์เนร์ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของทาสในลาวตอนใต้ บรรยายเหตุการณ์เจ้าอนุวงศ์ ระบบชนชั้น การล่าทาสของชาวลาวในเขตป่าเขา โดยการจับตัวชาวขมุเพื่อเป็นทาส หากมี ผู้ขัดขืนก็จะถูกฆ่า ที่นำขมุขึ้น

ไปกว่านั้น คือ ชาวซาด้วยตนเองที่ตีซาเพื่อค้าขายในระบบเครือข่ายการค้าทาส คาร์เนร์ สรุปว่า ซาที่ถูกไล่ล่า คือ ทาสที่แท้จริง ความว่า

“...ความเป็นทาสที่แท้จริง ในความสะพรึงกลัว การถูกกักขังไม่อาจหลบหนี ได้เว้นเสียแต่ความตาย ภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นในกลุ่มคนป่าเถื่อนเท่านั้น การถูกจับด้วยกับดักหรือถูกไล่ล่าเหมือนเนื้อสมันที่ผู้ล่าได้นำพวกเขาออกมาจากป่า ไล่โซ่ตรวน...” (Carné 2000, 83)

สิบปีต่อมา เนียส (Neis) ได้สำรวจดินแดนตอนใต้ลาว เขาได้เป็นประจักษ์พยานของราชวงศ์จ่าป่าศักดิ์กับทีมล่าซา ดังข้อความข้างล่างนี้

“...ผมได้ทราบมาว่ากษัตริย์จ่าป่าศักดิ์มีกองกำลังเล็กๆ ในที่ราบสูง โบโลเวณเพื่อล่าช้างและชาวอานาม...การทำงานที่แลกกับปืน หัวหน้าชนเผ่า ได้ตกลงที่จะจัดส่งวัยรุ่นหรือทั้งครอบครัวให้กับคนจีนเพื่อเอาไปขายที่ตลาดพนมเปญ ปัจจุบันเป็นของฝรั่งเศส” (Garnier 1996, 9, 67)

ซาในมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ชนเผ่าอิสระ การ์นิเยร์ และเนียสได้อธิบายที่อยู่อาศัยของพวกเขาว่า

“...จำนวนมากมายของชนป่า อาจเรียกว่า พรวน มีชื่อเสียงเรื่องความโหดร้าย อาศัยในเขตป่าเขารอบๆ ที่ราบลุ่มเซกอง และเขตชายแดนที่อุดมสมบูรณ์ แม่น้ำใหญ่ และเขตเทือกเขาโคชินไชน่า...” (Garnier 1996, 65)

“...ผมเช่นกัน ไม่เคยนึกเสียใจที่ต้องจากประเทศบาสักที่ดังงานี้ไป เพราะสิ่งที่เศร้าที่สุด คือ การเห็นมนุษย์ที่ศิวิไลซ์ (ผู้มีอารยธรรม ?) ได้กลายมาเป็นทาสเป็นจำนวนครั้งของประชากรชนเผ่าทั้งหมด..” (Neis 1997, 10)

พ่อค้าทาสหรือพ่อค้าคนกลาง มีทั้งหมด 6 กลุ่ม ได้แก่ พ่อค้าจีน พ่อค้าสยาม พ่อค้ากัมพูชา พ่อคาลาว พ่อค้าพม่า (กุลา) และพ่อค้าซา ข้อความข้างล่างมาจากบันทึกการเดินทางของการ์นิเยร์ และคาร์เนร์ ได้อธิบายกลุ่มพ่อค้าทาส 4 กลุ่ม ยกเว้นพ่อค้ากุลาและสยาม ความว่า

“...การค้าตกอยู่ในมือของชาวจีน ส่วนใหญ่มาจากมณฑลฟูเจี้ยนและเดินทางมาจากไคซิ่นไซน่า พวกเขานำสินค้าเขามาจำหน่าย ได้แก่ หมาก ผ้าไหม ผ้าฝ้าย น้ำตาล เกลือ อุปกรณ์ประมง และเหล็กกล้าจากพนมเปญ พวกเขาจะนำลูกกระวาน ผ้าแพรจีน ชี๊ฝิ่ง ยางรัก งาม้าง เขากวาง หน่อแรด ขนนกยูง และหัตถกรรมที่ทำจากไม้ฝีมือประณีตของคนป่าเถื่อน...ถัดจากการค้านี้ ที่สร้างผลกำไรเล็กน้อย เซกอง คือ เส้นทางทางเลือกเปลี่ยนที่ไม่น่าภิรมย์นักแต่ดูคึกคักและได้ผลกำไรอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ฝรั่งเศสควรกดดันธุรกิจจีน ผมหมายถึง การค้าทาส...” (Garnier 1996, 65 - 66)

“...พ่อค้าอานามอยู่มุมหนึ่ง พ่อค้าลาวกับกัมพูชาอยู่อีกกลุ่มหนึ่ง ต่างร่วมกันดำเนินธุรกิจที่ น่าละอายนี้ เมื่อผมถามขุนนางเรื่องสินค้าหลักที่นำมาจำหน่ายในหมู่บ้านของเขามีอะไรบ้าง เขาไม่ลืมที่จะพูดถึงข้าว ฝ้าย หรือผ้าไหม และตอบท้ายด้วยทาส ที่ราคาขึ้นอยู่กับอุปสงค์และอุปทานเหมือนดังสินค้าประเภทอื่นๆ ทาสที่งดงามและยังรักษาพรหมจรรย์นั้นจะถูกขายให้กับเศรษฐกิจที่ซื้ออนุภรรยาราคาเดียวกับช้างที่เขาชื่นชอบ...” (Carné 2000, 83)

ตลาดค้าทาส ข่าได้ถูกส่งไปยังตลาดค้าทาสเพื่อประมูลซื้อชายหรือเข้าสู่ระบบบรรณาการที่บางกอก พนมเปญ หรือลาว การ์นิเยร์ คาร์เนอร์ และเนียส ได้บันทึกกิจกรรมเหล่านี้ ดังนี้

“...ทาสราคา 100-150 ฟรังก์ ในตลาดอัตตะปือ อาจถูกขายในราคา 500 ฟรังก์ที่ตลาดพนมเปญ...” (Garnier 1996, 67)

“...ที่พนมเปญ พวกเขา (ข่า) เป็นที่ต้องการมากและสามารถขายได้มากกว่าทาสอานามหรือทาสกัมพูชาราคาราว 800 ฟรังก์ ในขณะที่ทาสกัมพูชาราคาระหว่าง 500 แต่ไม่เกิน 200 ฟรังก์ ทาสอานามราคาเพียง 200 ฟรังก์ ราคาทาสขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและคุณสมบัติของทาสด้วยโดยเฉพาะความซื่อสัตย์ต่อนายทาส...” (Carné 2000, 83)

“...ทาสหนุ่มอานามถูกขายในราคา 4 แ่งเงินที่ป่าสัก ในขณะที่ข้าและทาสลาวมีราคาเพียง 2 แ่งเงิน ทาสอานามหญิงมีราคา 4 แ่งเงิน...” (Neis 1997, 9)

“...และถูกนำไปยังสถานที่สำคัญของลาว สยาม และกัมพูชา...” (Carné 2000, 83)

ระหว่าง ค.ศ. 1781 - 1885 ระบบเศรษฐกิจข้าจัดอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบบรรณาการ คือ ไพร์ส่วย ผงทองคำ สินค้าของป่า ช้าง ผลกระวาน ซึ่งเป็นสินค้าหลักจากหัวเมืองลาวตะวันออก ค.ศ. 1866 - 1868 การ์นิเยร์ได้เดินทางมายังมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ เขาได้บรรยายหมู่บ้านข้าในฐานะไพร์ส่วยที่ส่งผงทองคำให้กับราชสำนักบางกอก ความว่า

“...หมู่บ้านสตริงตรง มีคนอาศัยอยู่ 800 คน ทั้งหมดเป็นคนลาว จังหวัดนี้มีชื่อว่า สตริงตรง มีความยาวเทียบแม่น้ำกัมพูชาฝั่งซ้าย สตริงตรง คือเมืองท่า ศูนย์การค้าเมืองพนมเปญกับเมืองอัตตะปือ คือ สถานที่ที่อยู่ตอนกลางจากตอนบนแม่น้ำถึงตอนปลายทางทิศตะวันออกนั้นขึ้นตรงต่อบางกอกอัตตะปือ เป็นสถานที่ที่รู้จักกันเป็นทางการว่า เป็นแหล่งผลิตผงทองคำซึ่งไม่อาจละลายไปได้...” (Garnier 1996, 65)

ของป่าประกอบด้วย ขี้ผึ้ง กระจุกเสือ สมุนไพร ที่จำเป็นต่อตลาดจีน ซึ่งลดอุปสงค์ลงภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง บรรณาการช้างจากจำปาศักดิ์โดยเฉพาะช้างเผือก คือ สัญลักษณ์ของอำนาจและการเพิ่มพูนบุญบารมีของกษัตริย์ ยิ่งไปกว่านั้น ความยุติธรรม คือ กลุ่มข้า (ส่วย หรือ กุย) ที่อาศัยในมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ จุดเปลี่ยนของข้า ทาสในมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือได้เริ่มขึ้นใน ค.ศ. 1893 เมื่อรัฐบาลสยามได้ยกเลิกสิทธิครอบครองฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ระยะเวลา 1 ทศวรรษนี้ คือ การวางรากฐานการสร้างรัฐชาติแบบใหม่ของสยามและสหพันธรัฐอินโดจีนแห่งฝรั่งเศส

ข่าว: ทาสกับการปรับตัวให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจ สังคมแบบใหม่ (ค.ศ. 1893 - 1904)

ใน ค.ศ. 1872 รัฐบาลสยามได้ยุติพระราชกำหนดการสักเลกหมาย ค.ศ. 1901 - 1902 การต่อต้านอำนาจของสยามกับฝรั่งเศสของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขงได้มีจุดกำเนิดมาจากกลุ่มชาโนในเขตเมืองสาละวันและกลุ่มต่อต้านอำนาจรัฐในดินแดนฝรั่งเศสได้ขยายวงกว้างมายังมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ นางลักษณะ ลิมศิริ (2526) และกำพล จำปาพันธุ์ (2552) ได้อธิบายว่า คนสองฝั่งแม่น้ำโขงไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมแบบใหม่ ที่เริ่มจากการยกเลิกระบบกินเมือง ระบบการเสียดำธรรมเนียม ภาษีอากรแบบใหม่ และระบบการเกณฑ์แรงงาน

ภายหลังกบฏอ้ายสาเกียดโง้ง (ค.ศ. 1815) สงครามเจ้าอนุวงศ์ (ค.ศ. 1830) สยามได้กวาดต้อนครัวลาวและกลุ่มลาวชาโนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาตั้งรกรากในดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่ได้อาศัยในบริเวณป่าเขาทางตอนใต้ระหว่างเทือกเขาพนมดงเร็กกับที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลซึ่งเรียกกันว่า บริเวณเขมรป่าดง จากจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ในสมัยรัชการที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชาโนบริเวณนี้ได้ถูกเรียกว่า ส่วย (จิตร 2535, 282 - 284) หมายถึง การเปลี่ยนสถานภาพจากชาโนทาสมาเป็นไพร่ส่วยตามการกำกับดูแลของสยาม กระนั้นก็ตาม ชุมชนชาโนในการปกครองของฝรั่งเศสได้เริ่มเรียนรู้อำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมแบบใหม่ ในบางชุมชนได้ถูกจัดเข้าสู่กลุ่มผู้ใช้แรงงานเสรีให้กับรัฐ (Corvée labour)

ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 รัชกาลที่ 5 ได้วางแผนการยกเลิกระบบทาสซึ่งประสบผลสำเร็จ ใน ค.ศ. 1905 สมัยนี้คือ ยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านของแรงงานทาสเข้าสู่

ระบบเสรีชน แต่เสรีชนเหล่านี้ได้กลายมาเป็นแรงงานของภูมิภาคที่ขึ้นตรงต่อระบบเศรษฐกิจแห่งที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและนิคมอุตสาหกรรมแห่งราชอาณาจักรไทยกระทั่งปัจจุบัน

บทสรุป

ข้า: ทาสใน มณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ จาก ค.ศ. 1779 - 1904 คือ ส่วนหนึ่งของการศึกษาเชิงมานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ นิยามจากนักภาษาศาสตร์ “ข้า” เป็นคำศัพท์ลาว หมายถึง ผู้รับใช้ หรือข้าทาส ชนชั้นนี้คือ กลุ่มที่พูดภาษามอญ-เขมร มุมมองของนักมานุษยวิทยาได้อธิบายว่า ข้า ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมดั้งเดิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขา คือ คนพื้นเมืองของที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางและตอนล่าง นักประวัติศาสตร์ได้ศึกษาจุดกำเนิดของข้า ทาส คือ ทาสเชลย ทาสวัด ทาสในเรือนเบี้ย ทาสสินไถ่ และทาสที่ถูกไล่ล่า หรือทาสที่ถูกลักพาตัว ทาสประเภทสุดท้ายคือ กลุ่มที่ถูกซื้อขึ้นต่อต้านอาณาจักรสยาม ที่เด่น 3 ครั้ง คือ หนึ่ง กบฏอ้ายสาเงียดโจง (ค.ศ. 1782) สอง สงครามเจ้าอนุวงศ์ (ค.ศ. 1826) และสาม กบฏผู้มีบุญ (ค.ศ. 1901) แต่อย่างไรก็ตาม ระบบเศรษฐกิจทาสได้สร้างผลกำไรให้กับสยามผ่านระบบบรรณาการในฐานะไพร่ส่วยสิ่งของระหว่าง ค.ศ. 1824 - 1855 บรรณาการของไพร่ส่วยจากชุมชนข้าแห่งมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ คือ สินค้าหลักที่สร้างผลกำไรให้ราชวงศ์จักรี ในระยะเดียวกันชุมชนข้าเหล่านี้ได้เปลี่ยนสถานะตนเองมาเป็นไพร่ส่วยเพื่อความปลอดภัยจากการถูกไล่ล่าจากที่มล้าทาส

ปัจจุบันการระบุอัตลักษณ์ของประชากรที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงในกลุ่มคนลาวและไทยอีสานว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ได้นั้นเป็นเรื่องที่อยากลำบาก เนื่องจากขบวนการผสมผสานทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมโดยเฉพาะการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม

ของกลุ่มไต-ลาวกับมอญ-เขมร-และจีน เป็นต้น ได้ดำเนินอยู่อย่างยาวนาน ใน ค.ศ. 1872 รัฐบาลสยามได้ยุติพระราชกำหนดการสักเลกหมาย ปลายคริสต์ ศตวรรษที่ 19 รัชกาลที่ 5 ได้วางแผนการยกเลิกระบบทาสซึ่งประสบผลสำเร็จใน ค.ศ. 1905 สมัยนี้ คือ ยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านของแรงงานทาสเข้าสู่ระบบเสรีชน ในฐานะพลเมืองลาวและสยาม

บรรณานุกรม

กำพล จำปาพันธุ์. 2552. ข้าเจือง: *กบฏผู้มีบุญในพระราชอาณาเขตสยาม พ.ศ. 2415 - 2436*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

“จารีกวัตจอมมณี ด้านที่ 1.” ม.ป.ป. http://www2.sac.or.th/databases/jaruk/th/main.php?cGFydA==&id=1132&id_part=1 (สืบค้นเมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2553).

“จารีกอุบมง.” ม.ป.ป. http://www2.sac.or.th/databases/jaruk/th/main.php?cGFydA==&id=220&id_part=1 (สืบค้นเมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2553).

จิตร ภูมิศักดิ์. 2535. *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. 2546. *ประวัติศาสตร์อีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ทวีสืบ สุภมารค์. 2528. *พงศาวดารลาว*. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา.

นงลักษณ์ ล้มศิริ. 2526. *กบฏผู้มีบุญอีสาน*. กรุงเทพมหานคร: สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2503. *ราชอาณาจักรลาว*. กรุงเทพมหานคร: ก้าวหน้า.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิกเชก เล่มที่ 9. 2545. กรุงเทพมหานคร:
กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร..

โรส, วาล. 2552. *กว่าจะเป็นแผนที่โลก (The Road to There)*. แปลโดย นฤมล
ตัณญพงษ์ปรีชญ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์.

วัชร ศรีคำ. 2555. “จากพุดออยถึงทุ่งเพี้ยง: ผลกระทบจากการย้ายถิ่นที่มีต่อชน
นกอของของกลุ่มชาติพันธุ์เตี๋ยง ในสปป.ลาว.” ใน *การประชุมสัมมนาทาง
วิชาการระดับชาติ อุบลวัฒนธรรมครั้งที่ 2 วันที่ 27 - 29 มกราคม 2555.*
อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ศิริกาญจน์ ดุจจามุทศน์ และนนทลี พรธาดาวิทย์. 2553. *ราชวงศ์จำปาศักดิ์...
ประวัติศาสตร์ในราชสำนัก*. กรุงเทพมหานคร: ทริบเบิลเอ็ดดูเคชั่น.

ลีลา วีระวงส์. 2549. *ตำนานท้าวฮุ่งฮุ่นเจี๊อง*. แปลโดย ปราโมทย์ ในจิต ถอดความ
จากฉบับโคลงกลอน โดยดวงเดือน บุญยาวง. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

สุธิตา ตันเลิศ. 2554. *ทาสในลาวตอนใต้ ระหว่าง ค.ศ. 1779 - 1904*. อุบลราชธานี:
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

สุรพล ดำริห์กุล. 2549. *แผ่นดินอีสาน*. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

สุวิทย์ วีรศาสตร์. 2549. “ทาสอีสานในทศวรรษ 2380 - 2440.” *มนุษยศาสตร์
สังคมศาสตร์* 23, 3 (เมษายน - มิถุนายน): 22 - 42.

หุมนัน รัตนวง (แปล). ม.ป.ป. *คุณพ่อมารินี่ ประเทศลาวในซุมปี ค.ศ. 1640*. เวียงจัน:
โรงพิมพ์แห่งลัด.

- แอมอนิเยร์, เอเจียน. 2539. *บันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438*. แปล
โดย สมหมาย เปรม-จิตต์ และทองสมุทร โตเร่. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม.
- Carné, de Louis. 2000. *Travels on the Mekong Cambodia, Laos and Yunnan*.
2nd ed. Bangkok: White Lotus.
- Garnier, Francis. 1996. *Travels in Cambodia and Part of Laos: the Mekong
Exploratio Commission Report (1866 - 1868)*. Volume 1. Bangkok:
White Lotus.
- Gunn, Geoffrey C. 1990. *Rebellion in Laos: Peasant and Politics in a Colonial
Backwater*. Colorado: Westview.
- Lao National Front for Construction. 2005. *The Ethnic Groups in Lao P.D.R.*
Vientiane: Department of Ethnic..
- Neis, P. 1997. *Travels in Upper Laos and Siam, with an Account of the
Chinese Haw Invasion and Puan Resistance*. Bangkok: White Lotus.
- Ricklefs, M.C. et al. 2010. *A New History of Southeast Asia*. New York:
Palgrave Macmillan.
- Sutida Tonlerd. 2012. "Pra Kru Pon Sa Med and Champassak Community
from 1713 to 2011 A.D." Oral Presentation for International Buddhist
Conference 17 - 19 February 2012 at Buddhasravaka Bhiku University
in Sri Lanka.
-

